

TÉNYKÉP / REPORT

A bevándorlás társadalmi, gazdasági és területi jellemzői Spanyolországban

The social, economic and regional characteristics of immigration in Spain

HORVÁTH PÉTER, SARUDI CSABA

HORVÁTH Péter: PhD-hallgató, Kaposvári Egyetem; peter.horvath@hpmg.hu

SARUDI Csaba: professor emeritus, Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar; sarudi.csaba@ke.hu

KULCSSZAVAK: Spanyolország, bevándorlás, gazdasági válság, munkanélküliség

ABSZTRAKT: Spanyolországra hosszú időn keresztül kivándorlás volt jellemző. A 17. és 18. században a latin-amerikai gyarmatok, később Nyugat-Európa, elsősorban Franciaország és Németország voltak a kivándorlás elsődleges célterületei. Az 1975-ös trendfordulót elsősorban a gazdasági fellendülés váltotta ki, de szerepe volt benne szabályozási, kulturális és történelmi tényezőknek is. A 2007-ben kitört gazdasági és pénzügyi válság újabb változást idézett elő: a bevándorlás növekedését csökkenés váltotta fel, és 2011-ben a kivándorlók aránya már meghaladta a bevándorlókét.

A tanulmány ezeket a jelenségeket tekinti át. Célja a spanyolországi bevándorlás főbb jellemzőinek és hatásainak vizsgálata. Elemezzük a bevándorlás volumenét, dinamikáját, motivációit és csoportjait. Kitérünk a bevándorlók helyzetének és bérezésének alakulására, országon belüli eloszlására. Vizsgáljuk a bevándorlás következményeit a gazdasági fellendülés és a válság éveiben. Megállapításaink szerint a külföldiek bevándorlása hozzájárult a népesség növekedéséhez, a foglalkoztatási szint javításához, a gazdasági fejlődés gyorsításához, valamint humánerőforrás-bővítést, fiatalodást és fogyasztásélénkítést jelentett az ország számára. A gazdasági válság a bevándorlás ütemét lelassította. Ezen kívül visszaesett az ország gazdasági teljesítménye, rohamosan nőtt a munkanélküliség, fogyásnak indult a lakosság száma és megerősödött az idegengyűlölet. A válság a bevándorlókat jobban sújtotta, mint a spanyolokat. A súlyos recesszió és a munkanélküliség drasztikus növekedése a bevándorlás kezelésében is újszerű kihívásokat és feladatokat jelent a kormányzat számára.

Péter HORVÁTH: PhD student, Kaposvár University; peter.horvath@hpmg.hu

Csaba SARUDI: professor emeritus, Faculty of Economic Science, Kaposvár University; sarudi.csaba@ke.hu

KEYWORDS: Spain, immigration, economic crisis, unemployment

ABSTRACT: The examination of immigration is very important because it has an impact on the economic and social state of the sending and receiving countries. In addition, it has security risks as well. In the sending countries migration could lead to the decline of the population while in the receiving ones it could support the population growth and labour supply.

In many countries of the European Union immigration is considered to be one of the possible solutions to the demographic problems arising from the ageing and decrease of the population.

The purpose of this article is to examine the main characteristics of immigration in Spain by analyzing its positive and negative effects. We present the economic and legal motivations of the immigration. We point out that Spain was characterized for a long period by emigration. In the 17th and 18th centuries Latin-America, but between 1960 and 1975 Western Europe (France and West-Germany) were the destinations of emigration. After 1975 the rate of the immigration and emigration has turned and gradually the settlement of foreigners has become characteristic.

The immigration was heavily influenced by the “immigrant-friendly” nature of the Spanish migration policy, the favourable income prospects, the cultural and historical (religious, linguistic) tradition rooted in psychological and emotional factors, and the tolerance of the Spanish people towards immigrants.

We have examined separately the specific causes of the dynamism of immigration, its structure according to the sending countries, and the decline that occurred after 2007 underlining the correlations among the different factors. We deal with the territorial distribution, age composition, qualifications and remuneration situation of the immigrants.

We analyze the pay gap between the autochthonous employees and the immigrants in different economic sectors, as well as the importance and amounts of the remittances sent home by the immigrants.

We examine in detail the economic impact of immigration, particularly with regard to GDP growth, employment, unemployment. We present the consequences of the economic crisis; the setback of the economy, unemployment growth, the decrease of the population, the xenophobia and the growth of regional disparities.

The economic and financial crisis caused a change in the migration trends as well. The earlier growth of immigration has been replaced by a decline of immigration and growth of emigration. We analyze the measures taken by the government to attenuate the negative trends. Due to the crisis, the Spanish government has tightened the control of the immigration, subjected the illegal immigration to rigorous control and encouraged the return of the immigrants. The Spanish government tries to solve the immigration problems by means of regional development, economic crisis management and by promoting the integration of immigrants.

Also in Spain – like in other countries of the EU – managing migration means new challenges and tasks, all the more so because the problem must be solved, or at least attenuated, amidst economic crisis, high level of indebtedness, severe budget cuts and unemployment surpassing all previous levels.

The results of our analysis show that the management of the problems arising from immigration can not be solved, or only with difficulty, at national level. It requires an international, or at least EU-wide, collaboration and coordinated actions.

Bevezetés

A vándorlás minden érintett országban kiemelt jelentőséggel bír, mert hatással van a népesség összetételére, valamint a küldő és befogadó országok gazdasági és társadalmi helyzetére. A kibocsátó országokban a bevándorlás népesség-

csökkenéshez vezethet, míg a befogadó országokban a népesség és a munkaerő utánpótlását segítheti elő. Az Európai Unió számos országában a bevándorlást a népességfogyásból és a lakosság öregedéséből adódó demográfiai problémák lehetséges megoldásának tekintik. Ez a helyzet Spanyolországban is, ahol 1975 után megfordult a migráció iránya, és a régóta tartó kivándorlást bevándorlás váltotta fel. 2008 óta viszont a kivándorlás üteme felgyorsult, és 2011-ben a kivándorlók száma már meghaladta a bevándorlókét. A trendváltás a gazdasági és pénzügyi válság következménye, amely Spanyolországban az átlagosnál is negatívabb hatásokat váltott ki.

A tanulmányban ezeket a jelenségeket tekintjük át, bemutatva a bevándorlás főbb jellemzőit és hatásait. Megvizsgáljuk a bevándorlás növekedésének, majd a 2010-es években bekövetkezett lefékeződésének okait és a bevándorlók csoportjait. Foglalkozunk a bevándorlók területi elhelyezkedésével, korösszetételével, képzettségük és bérezésük helyzetével. Részletesen elemezzük a bevándorlás gazdasági hatásait, különös tekintettel a GDP növekedésére, a foglalkoztatásra, a munkanélküliségre és a lakosságszámra. Külön is vizsgáljuk a gazdasági válság bevándorlásra gyakorolt hatását. Emellett elemezzük a területi egyenlőtlenségre gyakorolt hatásokat és a kedvezőtlen tendenciák tompítására tett kormányzati intézkedéseket.

A bevándorlás kezelése – az EU számos országához hasonlóan – Spanyolországban is újszerű feladatokat és kihívásokat jelent, annál is inkább, mert a problémát a gazdasági válság, az ország nagyfokú eladósodása, a szigorú költségvetési megszorítások és a minden korábbt felülmúló munkanélküliség közegette kell megoldani, vagy legalábbis mérsékelni.

A bevándorlás motivációi

A spanyolországi bevándorlás okai egyrészt jogiak, másrészt kulturális és történelmi természetűek, harmadrészt pedig gazdaságiak. A bevándorlást nagymértékben befolyásolta a *spanyol migrációs politika* „bevándorlóbarát” volta, a bevándorlási törvények „megengedő” jellege.

A bevándorlók jogi státuszát először 1985-ben szabályozták (Ley Orgánica 7/1985). Az akkori törvényre még az „improvizáció” volt jellemző, mert a bevándorlók száma nem volt nagy. Az 1985-ös törvény a belépési feltételekben és a jogokban korlátozó volt, a bevándorlást csak átmeneti problémaként kezelte, ezért megnőtt az illegális bevándorlók száma (Solanes 2010).

Az 1985-ös törvényt 1996-ban módosították, ekkor már elismerték a külföldiek jogait (például az oktatáshoz, a jogi tanácsadáshoz, a tolmácshoz). A bevándorlás üteme felgyorsult, ezért 2000-ben új törvényt (Ley Orgánica 4/2000) fogadtak el. A külföldiek törvényeként ismertté vált 4/2000. törvény a bevándorlók integrációjára, politikai és szociális jogaik biztosítására helyezi a hangsúlyt.

Kiemeli, hogy a regisztrált (tehát a legális és nyilvántartott) bevándorlókat minden olyan jog megillet, amely az alkotmány szerint a spanyoloknak is jár. A törvényalkotók felismerték, hogy kétoldalú egyezményeket kell kötni a küldő országokkal. Spanyolország több ilyen egyezményben szabályozta a munkalehetőségeket, a bevándorlók élet- és munkakörülményeit, a szezonális munkások ellátását, valamint visszatérésük megkönnyítését.

A külföldiek törvénye mellett a spanyol polgári törvénykönyv is bevándorlópartinak tekinthető. Az a gyermek, aki spanyol apától vagy anyától, illetve spanyol és bevándorló házasságából születik, automatikusan spanyol állampolgárrá válik.

A bevándorlók pártján áll a családegyesítési (jus sanguinis) és a szülőföldhöz való jog (jus soli) is, ami kimondja, hogy a migránsok spanyol földön született lezármozottjai minden további nélkül megkapják a spanyol állampolgárságot, ha bármelyik felmenőjük Spanyolországban született (Ley Orgánica 4/2000). A családegyesítés azért is fontos, mert a külföldiek 25-30%-a rokonait is igyekszik az országba hozni (Éltető 2010).

Spanyolország több okból is népszerű célszáznak számít a bevándorlók számára. Az első helyre kell sorolni az otthoninál kedvezőbb jövedelmi kilátásokat. A gazdasági boom évei (2000–2007) alatt a spanyol gazdaságnak egyre több munkaerőre volt szüksége az építőiparban, az agráriumban, a szolgáltatásokban és azokban a fizikai munkakörökben, ahol a spanyolok nem szívesen vállaltak munkát. A fellendülés lehetővé tette, hogy a bevándorlók a küldő országokénál jóval magasabb béreket kapjanak. A latin-amerikaiak számára pszichológiai és érzelmi tényezők is szerepet játszanak a bevándorlásban. Ők az egykori gyarmatosító Spanyolországot a szívük mélyén még ma is anyaországnak tekintik, amellyel azonos a nyelvük (nem „spanglish”, spanyol-angol keveréknnyelven kell megértetni magukat, mint az USA-ban), közös gyökérük a kultúrájuk, ezért kevésbé érzik magukat idegennek a nem spanyol anyanyelvűekhez képest. Az érzelmi kötődést erősítik a közös ünnepek és a történelmi kapcsolatok (Horváth 2012).

Az idősebb nemzedék meglehetősen toleráns a bevándorlókkal szemben, hiszen sokak szülei vagy rokonai korábban már átérték a migránsok sorsát: 1860 és 1986 között 2,5 millió spanyol hagyta el hazáját és telepedett le főleg Latin-Amerikában. A polgárháború után is sokezer politikai menekült talált otthonra, többnyire Nyugat-Európában és Latin-Amerikában (Bennassar 1992; Cortázar, Vesga 2005).

A bevándorlóparti szabályozás ellenére a spanyol kormány folyamatosan fellép a szabálytalanságokkal szemben, az illegális bevándorlás kezelésére és a feketemunka visszaszorítására több programot indított. Ilyen volt a 2000. évi különleges amnesztia, amikor bizonyos feltételekkel mintegy 400 ezer bevándorlót legalizáltak. Ugyanez történt 2005 elején is, amikor körülbelül 700 ezer illegális bevándorlót „törvényesítettek”, ezáltal az általuk végzett feketemunka 80-90%-a „kifehéredett”, ami évi 1,5 milliárd euróval növelte az államkassza be-

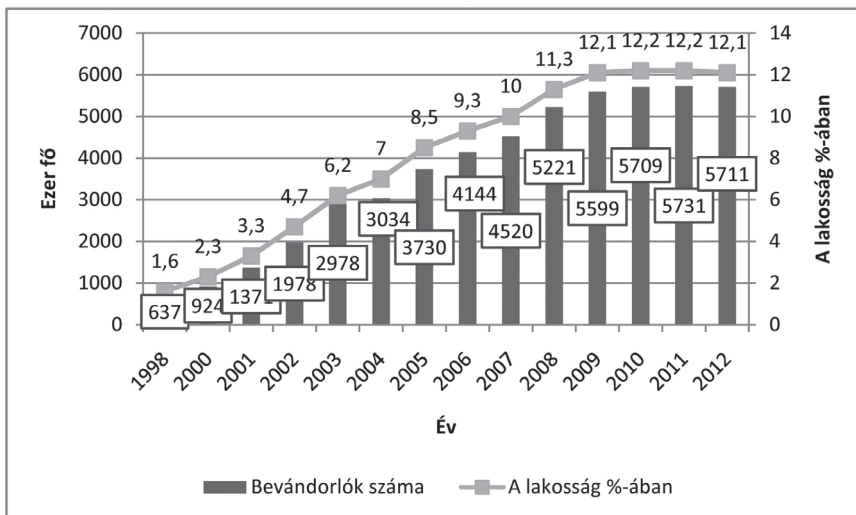
vételét (Éltető 2008). Az intézkedések tehát hasznosak voltak, ám 2010-ben még mindig 900 ezerre becsülték az illegális migránsok számát (Lénárt 2010), ami jelentős kihívás a hatóságok számára, megnehezítve az integrációs törekvéseket.

A bevándorlók száma és csoportjai

A múlt század elején Spanyolországra még a kivándorlás volt jellemző,¹ és főként Latin-Amerikába, majd Nyugat-Európába vándoroltak ki spanyol munkások. A hetvenes évek közepétől a tendencia megfordult, és a gazdasági helyzet javulásával egyre több bevándorló érkezett Latin-Amerikából és Afrikából. Spanyolország ezzel kibocsátóból befogadó országgá vált. A bevándorlás az 1970-es évek közepe óta folyamatosan emelkedik. 1981 és 2000 között évente még csak 36 ezer migráns érkezett az országba, 2000 és 2012 között viszont a bevándorlás évente mintegy félmillióval növelte a lakosság számát, és a népességyarapodás fő forrásává vált (Eurostat Data Explorer 2013).

2000 és 2012 között a bevándorlók száma több mint hatszorosára emelkedett: 2012-ben már 5,7 millió külföldi állampolgár élt Spanyolországban, ami a bevándorlók abszolút számát tekintve Németország után a második helyet jelenti az Európai Unió tagállamai között. A Spanyol Statisztikai Hivatal számításai szerint a külföldi bevándorlók aránya a spanyol népességben 2000-ben még csak 2,3% volt, 2012-ben már 12,1%-ot tett ki (1. ábra).

1. ábra: A bevándorlók számának és arányának alakulása Spanyolországban
Changes in the number and proportion of immigrants in Spain

Forrás: Inmigración en España (2013) alapján saját szerkesztés.

1. táblázat: A Spanyolországba bevándorlók száma és aránya főbb küldő országok szerint
The number and proportion of immigrants according to main sending countries

Küldő ország	2001		2010		2012		Növekedés 2001-2012
	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	%	
Románia	31,6	2,3	407,2	7,1	896,0	15,7	2732
Marokkó	233,4	17,0	563,0	9,9	783,1	13,7	236
Nagy-Britannia	107,3	7,8	274,7	4,8	397,5	7,0	270
Ecuador	139,0	10,1	461,3	8,0	306,4	5,4	120
Németország	99,2	7,2	150,5	2,6	196,7	3,4	98
Kolumbia	87,2	6,4	265,1	4,6	221,2	3,9	-11,8
Bolívia	6,6	0,5	139,8	2,4	184,7	3,2	2691
Bulgária	12,0	0,9	101,1	1,8	176,2	3,1	1364
Kína	27,6	2,0	104,7	1,8	176,2	3,1	538
Portugália	30,6	2,2	80,6	1,4	138,5	2,4	194
Argentína	32,4	2,4	150,2	2,6	121,5	2,1	234
Lengyelország	13,5	1,0	45,8	0,8	84,2	1,5	525
Paraguay	0,9	0,0	8,6	0,01	87,5	1,5	9333
Összesen	1370,7	100,0	5708,9	100,0	5711,0	100,0	317

Forrás: Inmigración en España (2013) alapján saját számítás.

A bevándorlás 2001 és 2010 között vált tömegessé. Ebben nagy szerepe volt a gazdasági fellendülésnek, valamint a kelet-közép-európai rendszerváltozó-soknak. Az Európai Unió 2004-es és 2007-es bővítésekor Spanyolország megnyitotta munkaerőpiacát az új tagországok állampolgárai előtt, ami dinamizálta a bevándorlást. 2001 és 2012 között az uniós taggá váló Romániából 27-szer, Bulgáriából pedig 14-szer többen vándoroltak Spanyolországba, mint korábban. Bolíviából 27-szeres, a többi latin-amerikai országból is 3-4-szeres volt az emelkedés (1. táblázat).

A gazdasági válság hatására visszaesett a bevándorlás, aminek okai elsősorban az elhelyezkedési lehetőségek drasztikus romlásában keresendők. Az átlagnál nagyobb mértékű visszaesés volt a fejlettebb országok esetében, míg a poszt szocialista országokból – a keresetek különbségei és a spanyolországinál kedvezőtlenebb munkaerő-piaci helyzet miatt – továbbra is növekvő ütemű munkaerő-kiáramlás tapasztalható. Ezt a tendenciát több szakértő átmenetinek tartja: úgy számolnak, hogy a későbbiekben a bevándorlás ismét növekedni fog és 2025-re elérheti a 8 millió főt, miközben a spanyol összlakosság a jelenlegi 46-ról 50 millióra emelkedik (Éltető 2009). Vannak szerzők, akik a bevándorlás újbóli növekedését a gazdasági boom visszatérésétől, a spanyol integrációs politika folytatásától (Arango 2013) és a családgyesítési gyakorlat alakulásától teszik függővé (Anghel, Vegas 2010). Aja és szerzőtársai szerint viszont a bevándorlás ismételt növekedésére csak akkor lehet számítani, ha az oktatást kiemelt szempontnak tekintik, és az ezzel kapcsolatos feladatokat törvényben is szabályozzák (Aja, Carbonell, Funes, Colectivo 1oe, Ignasi 2000).

A bevándorlók sokféle területről érkeztek és érkeznek Spanyolországba. Legnagyobb részük (41%) az EU tagországaiból származik, közöttük a kelet-európaiak, ezen belül a románok² vannak a legtöbben. A bevándorlók több mint egyharmada latin-amerikai, főleg ecuadori és kolumbiai. Magas az észak-afrikaiak aránya is (Marokkó). A közép- és észak-amerikai országokra a bevándorlók-nak mindössze 5%-a jut (Sevillano 2013).

A bevándorlók között sajátos helyet foglalnak el az európai országokból érkező nyugdíjasok, akik a kedvező éghajlatú Spanyolországban szeretnék időskori éveiket eltölteni. Ez a réteg teszi ki az összes bevándorló 21%-át (pl. a svájciak 33, a finnek 30, a norvégok 29, a svédek 26%-a tartozik ehhez a réteghez.) (Horváth 2012; Rodríguez, Paz, Lardiés 2010).

A bevándorlók munkavállalása és területi eloszlása

A szakirodalmi adatok szerint a bevándorlók többsége az építőiparban (20%), a kereskedelembe (12%), a vendéglátásban (13%) és az iparban (12%) talál munkát, 8%-uk pedig az agráriumban helyezkedik el. Nagy számban foglalkoztat külföldieket a turizmus is. Az említett ágazatokban a külföldiek foglalkoztatási aránya magasabb, mint a spanyoloké. A bevándorlók számára 2007-ig bőven akadt olyan álláslehetőség, amelyeket a hazai spanyolok már nem akartak betölteni. A 2001 és 2008 között létesített 4,5 millió munkahely több mint felét a bevándorlók foglalták el (Maruri, Claramunt, Guillén 2008), így nem csoda, hogy nyolc év alatt 1-ről 14,8%-ra emelkedett a súlyuk az összes foglalkoztatott között (Éltető 2010).

A bevándorlók különböző ágazatokban való elhelyezkedése sajátosságokat mutat aszerint, hogy kik honnan érkeztek. Az afrikaiaknak az átlagnál jóval magasabb százaléka dolgozik a kevésbé kvalifikált munkát igénylő mezőgazdaságban és építőiparban, bár az utóbbi időben egyre többen vannak, akik a jobban jövedelmező ágazatok felé fordulnak (Éltető 2010). A latin-amerikaiak főleg a turizmusban és szállodaiparban találtak munkát, emellett sokan dolgoznak háztartási alkalmazottként. A fejlettebb EU-országokból érkezők jobbra a szakképzettséget igénylő ágazatokban helyezkednek el (Sánchez-Capitán, Mulas-Granados, Maroto, Candela 2011).

A külföldről érkezők spanyolországi területi eloszlása nem egyenletes. A legvonzóbb területeknek Madrid, Katalónia, Valencia és Andalúzia számítanak, mert a spanyol átlaghoz képest itt a legkedvezőbbek a munkalehetőségek és itt a legmagasabbak a munkabérek. Ennél fogva nem véletlen, hogy a bevándorlók fele ebben a négy régióban telepedik le. Amíg a latin-amerikaiak és az afrikaiak (főleg marokkóiak) ezeket a tartományokat kedvelik, addig az Európai Unió országaiból érkezők a keleti tengerparti térségeket részesítik előnyben. A nyugdíjasok a kedvező éghajlat miatt szintén a keleti partvidéken telepednek le: Valencia, Andalúzia és a szigetek a legvonzóbbak számukra³ (Uno de cada...2010).

A bevándorlók területi koncentrációjában „mágneses hatás” figyelhető meg: ha valamely városban sok migráns telepedik le, az vonzza az újonnan érkezőket is. Ily módon olyan szegregációs körzetek alakulhatnak ki, amelyekben a migránsok száma lényegesen meghaladja az autochton lakosokét. Ezek az enklávék nemegyszer sajátos problémákat (pl. bűnözés) és nehéz feladatokat jelentenek a hatóságok számára, nehezítve az integrációs törekvéseket.

A lakosság és a bevándorlók korösszetétele

A spanyol bennszülött lakosságra erőteljes előregedés jellemző, ami az élettartam növekedésével és a születések számának csökkenésével magyarázható. 1900-ban még csak 34,8 év volt a várható élettartam, 2011-ben ennek több mint kétszerese (82,4 év). 1975-ben 2,8 volt az átlagos gyerekszám, 2009-ben pedig már csak 1,05 (Éltető 2010). Húsz év alatt (1991–2011 között) a fiatalok aránya 19-ről 15%-ra csökkent, eközben az időseké 14-ről 17%-ra emelkedett. A munkaképes (15–64 éves) lakosság súlyának változatlansága annak tudható be, hogy a fiatalok és idősek ellenkező előjelű dinamikája kiegyenlítette egymást (Eurostat Data Explorer 2013).

Amíg a honi lakosság súlyos demográfiai kihívása az előregedés, addig a bevándorlásnak fiatalító hatása van. A bevándorlók közel háromnegyede a gazdaságilag aktív korosztályhoz (20–64 éves) tartozik, a spanyolországi 17,1%-kal szemben mindössze 6,1% közöttük az idős ember. A bevándorló fiatalok aránya viszont magasabb, mint a tősgyökeres spanyoloké (Sevillano 2013).

A munkaképes korú bevándorlók nagymértékben hozzájárulnak a gazdasági fejlődéshez, és utánpótlást jelentenek az ország munkaerőpiacán. A fejlett (jobbára uniós) országokból érkezők átlagéletkora 37 év, a fejlődő országokból érkezőké 31 év. A bevándorlók tehát összességében fiatalabbak, mint a spanyolok, akik átlagéletkora 40 év (Horváth 2012).

Képzettség és bérezés

A bevándorlók képzettségi szintje általában nem (vagy nem nagyon) marad el a spanyolokétól, sőt bizonyos területeken meg is haladja azt. Több mint háromnegyedük közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Az alap- és középfokú végzettségűek arányaikban többen, a felsőfokú végzettségűek viszont kevesebben vannak a spanyolokhoz képest (Palomares 2008). A nem EU-s országokból érkezettek közül 72,2% rendelkezik közép- és felsőfokú végzettséggel, miközben a spanyolok között ez az arány 69,4%. A külföldiek 25,4%-a semmilyen végzettséggel nem rendelkezik, a spanyoloknál ebbe a kategóriába 33,4% tartozik (Éltető 2008; Ethic 2013).

A viszonylag magas képzettség ellenére a bevándorlók bérei jelentősen, mintegy 30%-kal alacsonyabbak a hazai munkavállalókénál (Éltető 2010). Van-
nak kutatók, akik szerint ez az adat csak az első generációs bevándorlókra vo-
natkoztatható, mivel a második generáció a Spanyolországban megszerzett
szakmai és nyelvi tudás birtokában tart(hat) igényt magasabb bérekre (Izquier-
do, Lacuesta, Puente, Villanueva 2009). Az alacsonyabb bérek ellenére Spanyol-
ország azért is vonzó a bevándorlók számára, mert az itt elérhető bérek még így
is jóval magasabbak, mint amit otthon kapnának.

A bevándorlók és a hazai munkavállalók bérei származási ország szerint is
differenciálódnak. A fejlett országokból érkezők fizetése általában magasabb,
mint a kevésbé fejlettekből származóké. Ha az átlagfizetést 100-nak vesszük,
akkor például a román bevándorlók 60, a marokkóiak 66, a peruiak 70, az EU-ból
érkezők 90, a spanyolok viszont 104%-on állnak (Trayectorias laborales... 2011).

Az azonos ágazatban dolgozó spanyol és bevándorló munkavállalók között
jelentős fizetési különbségek mutathatók ki (2. táblázat). A legnagyobb bérelma-
radás a háztartási alkalmazottak körében tapasztalható, amelyet a mezőgazda-
ság, a szállodaipar és a kereskedelem követ. Előfordul viszont a spanyol
átlagbérnél magasabb fizetés is (banki szféra), ami nyilvánvalóan a speciális
képzettséggel függ össze.

2. táblázat: A bevándorlók és a spanyolok fizetései a spanyol átlagbér százalékában (2007)
Pay gap between immigrants and Spanish in percentage of the average wage in Spain (2007)

Ágazatok	Bevándorlók	Spanyol autochton munkavállalók
Mezőgazdaság	41	55
Ipar	85	122
Építőipar	80	98
Kereskedelem	74	90
Szállodaipar	63	79
Banki szolgáltatás	102	150
Háztartás	40	59
Egészségügy	86	125

Forrás: Trayectorias laborales... 2011.

A bérkülönbségek kimutathatók a hasonló iskolai végzettségű bevándorlók
és a spanyol munkavállalók között is. Ha az átlagot 100-nak vesszük, akkor az
alapfokú végzettségű románok például 23, a marokkóiak 17, az EU-15-ből érkezet-
tek 1%-kal keresnek kevesebbet az átlagfizetésnél, a spanyolok viszont 103%-on
állnak. A felsőfokú végzettségűek esetében a különbségek még inkább szembetű-
nőek: a románok fizetése például 40, a marokkóiaké 31, a peruiaké 30, az EU-15-
ből bevándoroltaké 3, a többi európai országból érkezőké pedig 27%-kal alacso-
nyabb az átlagnál, miközben a spanyolok az átlagnál 3%-kal keresnek többet
(Trayectorias laborales... 2011). Az adatok arra utalnak, hogy a felsőfokú végzett-
ségű bevándorlók többsége képzettségénél alacsonyabb munkakörben dolgozik.

A vallás szerepe

A spanyol társadalomban a vallásnak különleges szerepe van, hiszen a lakosság többsége római katolikus. A lakosság vallásossága azonban változik: 1965-ben a spanyolok 98%-a, 2011-ben viszont már csak 72,6%-a vallotta magát katolikusnak, és 13,4% jelentette ki, hogy nem hívő (Planet 2011).

Az utóbbi időben sokat módosult Spanyolország vallási térképe. 1998 és 2007 között az iszlám gyülekezetek száma megnégyszereződött, az ortodox keresztényeké pedig háromszorosára nőtt a válság előtti évig (La inmigración... 2013). Becslések szerint napjainkban 1 millió ortodox (románok, bolgárok, ukránok, oroszok), 900-1100 ezer muzulmán (marokkóiak, algériaiak, szenegáliak) és 1,2 millió protestáns (közülük 800 ezer európai uniós bevándorló) él az országban. A buddhisták mintegy 200 ezren vannak (Religión en España 2013; Sahuquillo 2007).

A vallási hovatartozás vizsgálata azért fontos, mert ez is befolyásolja a bevándorlókhoz való viszonyt. Míg a lakosság a katolikus bevándorlókkal általában rokonszenvez, addig a nem keresztényekkel szembeni tolerancia kisebb. A nem keresztény népességcsoportok integrálódása nehezebb és hosszú időt vesz igénybe. Jelenlétük a lakosság körében korábban nem okozott különösebb gondot, ám a válság következtében felerősödtek a katolikusok és a muszlimok közötti vallási ellentétek. Egy 2010-es reprezentatív felmérés szerint a spanyolok 37%-ának negatív véleménye van az iszlámról, de az esetek többségében nem magát a vallást, hanem annak konkrét megnyilvánulásait ellenzik: 61%-uk például nem ért egyet az iskolákban való fejkendőviseléssel (Planet 2011).

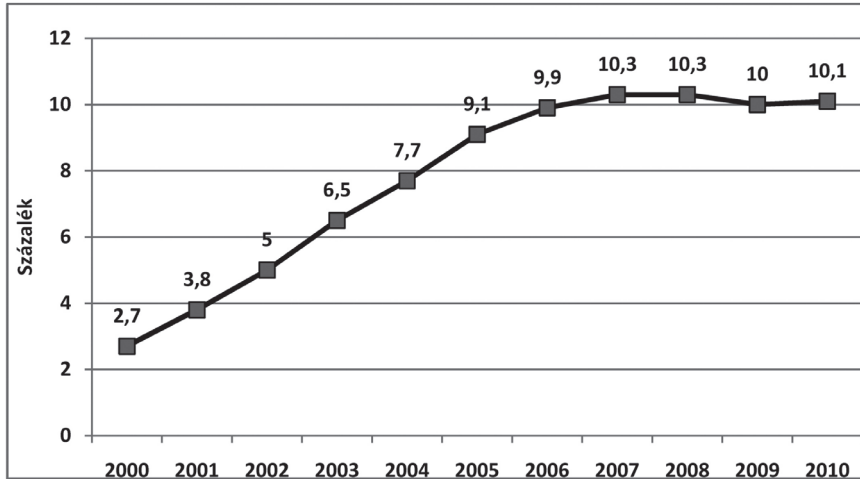
A bevándorlás és a gazdaság

A tömeges bevándorlásnak demográfiai, gazdasági és foglalkoztatási hatásai vannak. A legfontosabb demográfiai következmény a lakosság számszerű gyarapodása és korösszetételének javulása. Gazdasági és foglalkoztatási következménynek tekinthető a munkaintenzív termelési eljárások elterjedése; ez azonban a termelékenység csökkenését vonta maga után, mert a vállalkozókat nem tette érdekeltté korszerűbb, de drágább gépek és technológiák alkalmazásában.

A gazdasági válság kitörését (2007) megelőző hét-nyolc évben Spanyolországot látványos fellendülés jellemezte. Ebben az időszakban a bruttó hazai termék (GDP) évi átlagban 3,5%-kal emelkedett (Éltető 2010). A GDP előállításához a bevándorlók is nagymértékben hozzájárultak. Ennek mértéke az elmúlt közel egy évtizedben jelentősen növekedett: 2000-ben még „csak” 2,7% volt, 2007-ben viszont már elérte a 10,1%-ot. A GDP-hozzájárulás a gazdasági válság következtében azonban csökkenésnek indult (2. ábra).

A tömeges bevándorlás hatása megnyilvánul abban is, hogy a fellendülés időszakában (2000–2007) a lakosság foglalkoztatási szintje 56,1-ről 65,6%-ra emelkedett

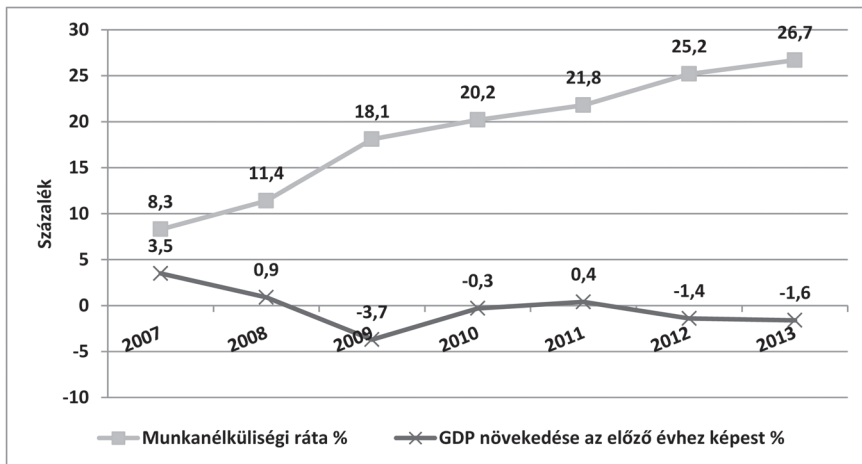
2. ábra: A bevándorlók hozzájárulása a GDP-hez Spanyolországban, 2000–2010, %
 Contribution of the immigrants to the GDP in Spain, 2000–2010, %

Forrás: Sánchez-Capitán, Mulas-Granados, Maroto, Candela 2011, 57.

(ksh.hu/nemzetközi adatok 2013). Ebben az időszakban a bevándorlás a munkanélküliséget érdemben nem befolyásolta, mert a gazdaság növekvő munkaerőigénye „felszívta” a beáramló tömegeket, így munkanélküliségi rátájuk nem sokkal volt ma-

3. ábra: A GDP-volumen és a munkanélküliségi ráta változása Spanyolországban
 a gazdasági válság alatt
 The change of GDP and unemployment rate during the economic crisis in Spain

Megjegyzés: A 2013-as munkanélküliségi ráta októberi adat, a 2013-as GDP várható adat.

Forrás: www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/teilm020.html; Perspectivas del... (2013) alapján saját szerkesztés.

gasabb a spanyol munkavállalóknál. A válság első 5 évében azonban a ráta megháromszorozódott (8,3-ról 25,2%-ra) (3. ábra), ezen belül a bevándorlók rátája kétszeresen felülmúlta a spanyolokét (La tasa de desempleo...2013).

A bevándorlók munkanélkülisége különösen a férfiak körében magas, a nőknél valamivel alacsonyabb, mint a spanyol átlag. Az állástalanság mindkét esetben elsősorban a fiatalokat sújtja, mert az 1990-es évektől elterjedt határozott idejű munkaszerződések a munkáltatók számára lehetővé teszik, hogy könnyebben megváljanak tőlük, mint az idősektől (Domonkos 2013).

A bevándorlás gazdasági hatásaként a bevándorlók által hazaküldött pénzeszszegek egyre jobban terhelik az ország fizetési mérlegét. Az EU-ban a Spanyolországból történő hazautalások a legmagasabbak, ami a tagállamokból hazaküldött összeg 23%-a (a második helyen 21%-kal Olaszország áll) (Público.es 2011). A hazaküldött összegek nagysága a spanyol jövedelemátutalási kamatok alacsony mértékére vezethető vissza. Az átutalási kamatok Spanyolországban szolidak, mindössze 2-3%-ot tesznek ki. (Az USA-ban ez 5-7%.) (Horváth 2012) A hazautalás hozzájárul az otthoniak megélhetéséhez és kedvezően befolyásolja ezen országok devizaellátását. A vendégmunkások 2007-ben 8,4 milliárd, 2008-ban 7,8 milliárd, 2009-ben és 2010-ben 7,2-7,2 milliárd, 2011-ben 7,3 milliárd eurót utaltak haza. (Por primera vez... 2012) Az átutalások 2008-tól bekövetkezett csökkenése már a válság következménye.

Egyes elemzők a hazautalások drasztikusabb csökkenésére számítottak. Ez nem következett be, mert a bevándorlók száma nem csökkent jelentősen, és a bérkiesés ellensúlyozására a Spanyolországban maradtak túlnyomó része „alantasabb” vagy végzettségének nem megfelelő munkát is elvállal, valamint hajlandó a hivatalosnál hosszabb ideig, akár kevesebb pénzért dolgozni. Emellett a munkavállalók csökkentik kiadásait is (pl. kisebb lakást bérelnék) (Por primera vez... 2012).

A keresetek egy részének hazautalása nemcsak a bevándorlókra, hanem a kivándorolt spanyolokra is jellemző. A Spanyol Központi Bank kimutatása szerint 2013 első negyedében a spanyolok hazautalása (1591 millió euró) már meghaladta a bevándorlók által hazaküldött összeget (1563 millió euró). Spanyolország legutóbb 1990 és 2003 között rendelkezett pozitív hazautalási szaldóval (España vuelva... 2013).

A gazdasági válság hatása

Spanyolországban a gazdasági válság súlyos következményekkel járt gazdasági és társadalmi téren egyaránt, érezhetően befolyásolta a bevándorlási folyamatokat is. A munkaintenzív növekedés után visszaesett a termelő és szolgáltató ágazatok teljesítménye, csökkent a munkaerő iránti kereslet, romlottak a bevándorló rétegek munkavállalási és munkahely-megtartási esélyei. 2007 óta az

országban évről évre kevesebb bruttó hazai terméket állítanak elő (3. ábra). A válság kitörését követően a gazdaság teljesítménye (2011-et kivéve) csökken, ezzel egyidejűleg nő az állástalanok száma.

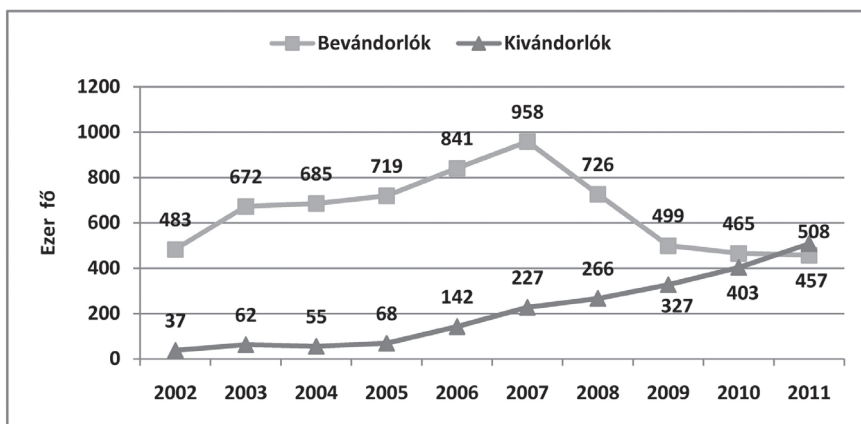
A munkanélküliségi ráta a 2007. évi 8,3%-ról 2012-re 25,2%-ra emelkedett. A tendencia 2013-ban is folytatódik: az álláskeresők aránya 2013 harmadik negyedének végén a teljes lakosság körében 26,7%, a 25 év alatti fiatalok körében pedig 57,4% volt (ksh.hu/docs/hun/eurostat... 2013). A munkanélküliség a bevándorlókat súlyosabban érinti, mint a hazai munkavállalókat. Míg 2008 végén a bevándorlók 21%-ának nem volt munkája, négy évvel később ez az arány már elérte a 35%-ot. A legkiszolgáltatottabb helyzetben a bevándorló fiatalok (15 és 24 év közöttiek) vannak. Az ő foglalkoztatásuk csökkenése például 2008–2009-ben az átlagos 7%-os ütem duplája volt.

A fellendülési időszak trendjeivel szemben a válságidőszak új jelensége a bevándorlás csökkenése és a kivándorlók számának emelkedése (4. ábra).

1940 óta 2011-ben először fordul elő, hogy a migrációs olló szűkülése miatt a spanyol népesség száma csökkent ez előző évhez képest, ami a csökkenő bevándorlás következménye. A bevándorlás mérséklődése visszavezethető a munkalehetőségek beszűkülésére, valamint az illegális bevándorlás és a feketefoglalkoztatás szigorítására. A kormány a családegyesítést is meg kívánja nehezíteni, és hosszabb távon fenntartja a válság miatt hozott megszorító intézkedéseket.

A gazdasági válság hatásának tudható be az idegengyűlölet és a bevándorló csoportokkal szembeni ellenszenv felerősödése. A befogadó társadalom sok esetben megbélyegzi a bevándorló csoportokat és hajlamos őket okolni a romló gazdasági és szociális körülményekért (Kovács 2011). A lakossági magatartás változását egy közvélemény-kutatás is alátámasztja. Eszerint 2000-ben a spanyoloknak még „csak” 12%-a tartotta túlzottan toleránsnak a bevándorlási tör-

4. ábra. A bevándorlók és kivándorlók számának alakulása Spanyolországban, 2002–2011
Number of immigrants from and emigrants to Spain, 2002–2011

Forrás: Eurostat Data Explorer 2013 alapján saját szerkesztés.

vényeket, 2008-ban viszont már 42%-uk vélekedett így. 2005-ben a véleményt nyilvánítók 64%-a a rasszista fellépések büntetésére voksolt, 2008-ban ez az arány már csak 47%-ot tett ki. 2008-ban a megkérdezettek 48,1%-a egyáltalán nem tartotta elfogadhatónak rasszista párt létrehozását és működését; ugyanezt a véleményt 1993-ban még csak 31%-uk képviselte (Cea D'Ancona, Valles 2011). A bevándorlás romló lakossági megítélése azzal is összefügg, hogy a munkavállalók féltik a munkahelyüket, sokan tartanak attól, hogy az üres állásokat alacsonyabb bérű bevándorlókkal töltik be, a helyiek pedig kiszorulnak a munkaerőpiacról (Éltető 2010).

A bevándorlókkal kapcsolatos kormányzati politika változását mutatja a külföldiek hazatérésének ösztönzése. Ennek jegyében dolgozták ki az APRE programot (Programa de Abono Anticipado para la Prestación a Extranjeros), amely a munkájukat elvesztő harmadik országbeli (EU-tagállamok kivüli) bevándorlókra vonatkozik. A program rendelkezéseit 2008-ban és 2009-ben törvényben is megerősítették. A törvény értelmében a spanyol kormány a legtöbb bevándorlót küldő húsz országgal megállapodást kötött a hazatérők szociális biztonságának garntálására. A megállapodás alapján a hazatérni kívánó munkavállalók megelőlegezett munkanélküli támogatásra jogosultak, amelynek 40%-át Spanyolországban, 60%-át pedig a származási országban fizetik ki. Ezen kívül a hazatérő munkavállalónak a spanyol társadalombiztosítási rendszerbe történt befizetéseit beszámítják nyugdíjuk megállapításakor (Éltető 2010). Végül a támogatást igénybe vevők három év elteltével visszatérhetnek Spanyolországba. A programot 2012-ben megerősítették és meghosszabbították 2013-ra (Horváth 2012).

Érdekes tapasztalat, hogy a bevándorlók jelentős hányada (70%-a) az ösztönzés ellenére sem szándékozik hazatérni, mert otthon még kilátástalanabbnak tartja a gazdasági és elhelyezkedési kilátásokat (Nair 2009). Sokan vannak olyanok is, akik bíznak a spanyol gazdaság fellendülésében és a munkahelyek számának szaporodásában. A maradási szándék elsősorban azokra a csoportokra jellemző, akik már egyesítették a családjukat, a visszatérők között pedig azok vannak többségben, akik relatíve fejlettebb országból érkeztek (Anghel, Vegas 2010).

A spanyol kormány a bevándorlással kapcsolatos problémákat szabályozási, területfejlesztési és gazdaságélénkítési eszközök együttes alkalmazásával kívánja megoldani. Ez olvasható ki a gazdaság és a foglalkoztatottak ösztönzésére készített 2009-es ún. E-tervből (Plan Español para el Estimulo de la Economía y del Empleo 2009), valamint a régiók terveiből is, amelyek a vállalkozók segítségével, a munkahelyteremtésben, a modernizációban és a versenyképesség fokozásában jelölik meg a gazdaságélénkítés feladatait.

Összegzés

A bevándorlás Spanyolországban speciális gazdasági és társadalmi erőforrás, amelyet gazdasági, jogi, földrajzi és kulturális tényezők motiválnak. A külföldiek betelepődése a 21. század elejére vált tömegessé, és érdemben befolyásolta a demográfiai, a munkaerő-piaci és a gazdasági folyamatokat. A 2000 és 2010 között bekövetkezett 5,1 milliós spanyol népességyarapodás 93,4%-a bevándorlásból származott. A bevándorlás növelte a munkaképes korúak számát és gyorsította a gazdasági fejlődés ütemét. A bevándorlás hosszú ideig kedvező demográfiai következményekkel járt. Javára írható a népesség és a foglalkoztatás növekedése, a korösszetétel javulása és az öregedési folyamat lassulása. A válság előtt a spanyol gazdaság látványos növekedést ért el, ami jobbra felhívta a munkaképes bevándorló tömegeket. Emellett azonban nem kívánatos hatásokkal is járt, amelyeket a 2008-ban kibontakozó gazdasági és pénzügyi válság felerősítettek.

A gyors növekedést 2007 után súlyos recesszió váltotta fel, ami a munkanélküliség drasztikus emelkedéséhez vezetett. Súlyosbította a helyzetet, hogy a bevándorlók körében az állástalanok aránya jóval meghaladta a spanyol munkavállalókéét. Ezzel egyidejűleg a be- és kivándorlás egyenlege negatívvá változott, és csökkenni kezdett a spanyol lakosság száma. A bevándorlók lakossági megítélése is romlott. A spanyol kormány intézkedéseket tett és tesz a bevándorlók számának csökkentésére. A bevándorlás ösztönzését annak korlátozásával váltotta fel: kedvezményeket ad a hazatérőknek, megnehezítette a családegyesítést és megszigorította az illegális bevándorlás büntetését. A bevándorlással kapcsolatos problémák kezelését igyekszik összekapcsolni a válságkezeléssel, ami a nagyfokú eladósodás és a költségvetési megszorítások miatt súlyos feladatnak tűnik. Véleményünk szerint a bevándorlásból eredő problémák kezelése nemzeti szinten csak nehezen oldható meg, ezért nemzetközi, legalábbis uniós szintű összefogást, összehangolt intézkedéseket igényel.

Jegyzetek

- 1 Történelmi okok miatt a spanyolok több hullámban vándoroltak ki. Amerika felfedezésétől kezdve szinte folyamatos volt a gyarmatokra való kiáramlás. A 20. századi emigrációs hullámokat a spanyol polgárháború, majd később az 1950-es és 1960-as évek gazdasági nehézségei idézték elő.
- 2 A román bevándorlók magas száma mögött a latin-amerikaiakéhoz hasonló kulturális hagyományok, de főleg gazdasági tényezők húzódnak.
- 3 A köznyelv a nyugdíjas bevándorlókat gyakorta turistáknak nevezi. Sokan közülük nem regisztrálnak, hogy ne veszítsék el anyaországban szerzett szociális juttatásaikat, és ne kelljen adót fizetniük Spanyolországban (Uno de cada...2010).

Irodalom

- Aja, E., Carbonell, F., Funes, J., Colectivo Ioe, Ignasi, V. (2000): La inmigración extranjera en España. Los retos educativos. *Colección Estudios Sociales*, 1., 69–96.
http://fundacion.lacaixa.es/StaticFiles/StaticFiles/0edfdd091b1a5210VgnVCM1000000e8cf10aRCRD/es/es01_esp.pdf (Letöltés: 2013. április 3.)
- Anghel, B., Vegas, R. (2010): Reagrupación familiar de los inmigrantes en España. Incidencia de los gastos de protección social. FEDEA, *Colección Estudios Económicos*, 4., 6–41.
- Arango, J. (2013): *Exceptional in Europe. Spain's experience with immigration and integration*.
www.migrationpolicy.org/pubs/TCM-Spaincasestudy.pdf. (Letöltés: 2013. március 11.)
- Bennassar, B. (1992): *Histoire des espagnols. VI-XX. siècle*. Robert Laffont, Paris
- Cea D'Ancona, Á., Valles, M.M. (2011): Evolución del rasismo y la xenofobia en España. [Informe 2011] *Ministerio de Trabajo y Inmigración*, 83., 325.
- Cortázar, F. G., Vesga, J. M. G. (2005): *Spanyolország története*. Osiris Kiadó, Budapest
- Domonkos E. (2013): Helyzetkép a spanyol gazdaságról. *Grotius-tanulmányok*. www.grotius.hu/displ.asp?id=KOHJSQ (Letöltés: 2013. március 2.)
- Éltető A. (2008): A tömeges bevándorlás hatásai a spanyol gazdaságra. *Kihívások*, 192. MTA Világgazdasági Kutatóintézet
- Éltető A. (2009): Spanyolország és a gazdasági válság. In: Somai M. (szerk.): *Globális válság. Hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások. Nagy EU tagállamok és a gazdasági válság*. 9., 57–65. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest. <http://www.scribd.com/doc/169688320/Nagy-EU-tag-allamok-es-a-gazdasagi-valsag> (Letöltés: 2013. október 22.)
- Éltető A. (2010): A bevándorlás gazdaságalkotó szerepe a bevándorlók helyzete Spanyolországban – a válság hatásai. *Európai Tükör*, 10., 62–77.
- España vuelva... (2013) España vuelva a ser un país receptor neto de remesas de emigrantes. *El País*, október 2. <http://economia/2013/10/01/actualidad/1380657815-921289> (Letöltés: 2013. november 23.)
- Ethic (2013): *La vanguardia de la sostenibilidad*. <http://www.ethic.es/2013/03/el-nivel-educativo-en-espana-retrocede> (Letöltés: 2013. november 24.)
- Eurostat Data Explorer (2013) http://ec.europa.eu/eurostat/migr_imm1ctz, [migr_pop1ctz](http://ec.europa.eu/eurostat/migr_pop1ctz) és [demo_pjanind](http://ec.europa.eu/eurostat/demo_pjanind) táblázatok (Letöltés: 2013. május 2.)
- Horváth P. (2012): *Castilla y León (Spanyolország) és a Dél-dunántúli régió összehasonlítása területfejlesztési szempontból*. Doktori értekezés, Kaposvári Egyetem
- Inmigración en España (2013): *Origen de los inmigrantes*. http://es.wikipedia.org/wiki/Inmigracion_en_Espana (Letöltés: 2013. május 21.)
- Izquierdo, M., Lacuesta, A., Puente, S., Villanueva, E. (2009): La asimilación salarial de los inmigrantes en España. *Boletín Económico (Banco de España)*, 6., 61–70.
- Kovács É. M. (2011): *A világgazdasági válság hatása az európai folyamatokra*. <http://www.propublicobonu.hu> (Letöltés: 2013. június 13.)
- La inmigración. (2007): La inmigración cambia el mapa religioso. *El País*, március 31. <http://elpais.com/diario/2007/03/31/sociedad/1175292002--850215.html> (Letöltés: 2013. november 22.)
- La tasa de desempleo... (2013): *La tasa de desempleo entre la población inmigrante duplicó a los autóctonos en 2011*. <http://www.20minutos.es/noticia/1632877/0/tasa-de-desempleo/inmigrantes/duplican> (Letöltés: 2013. június 25.)
- Lénárt A. (2010): Bevándorlók a mai Spanyolországban – szubjektív közelkép a fővárosról. *Mediterrán Világ*, 15., 55–66.
- Ley Orgánica (4/2000), de 11 de enero, sorbe derechos y libertades de los extranjeros en España*.
http://noticias.juridicas.com/base_datos/Derogadas/r0-lo7-1985.html (Letöltés: 2013. május 2.)
- Ley Orgánica (7/1985) de 1 de julio, sorbe derechos y libertades de los extranjeros en España*.
http://noticias.juridicas.com/base_datos/Derogadas/r0-lo7-1985.html (Letöltés: 2013. május 2.)
 (Boletín Oficial del Estado; 158.)
- Maruri, I. A., Claramunt, C. O., Guillén, A. S. (2008): Inmigración, mercado de trabajo y Seguridad Social: evidencia empírica española e implicaciones de política económica. *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*, 81., 17–39.

- Nair, S. (2009): El fracaso del retorno voluntario de inmigrantes. *El País*, június 25.
http://www.elpais.com/diario/2009/07/25/internacional/1248472808_85015.htm (Letöltés: 2013. május 22.)
- Palomares, J. A. (2008): *El impacto económico de la inmigración extracomunitaria en la Comunidad Autónoma del País Vasco*. <http://www.ehu.es/Jarriola/Impactoinmigracion.pdf> (Letöltés: 2013. május 2.)
- Perspectivas del... (2013): Perspectivas del crecimiento español en 2014 economía. *El País*, július 26.
<http://www.elpais.com/economia> (Letöltés: 2013. november 12.)
- Planet I. A. (2011): *Diversidad religiosa y migración en la España de hoy*.
<http://www.cidob.org/es/content/download/31757/514281/file/Anuario+MIG+2011+Planet.pdf>
 (Letöltés: 2013. november 22.)
- Por primera vez... (2012): *Por primera vez en 4 años aumentan las remesas que envían los inmigrantes desde España*.
<http://economy.blogs-ie.edu/archives/2012/03/por-primera-vez-en-4-anos-aumentan-las-remesas>.
 (Letöltés: 2013. november 21.)
- Público.es (2011): *España es el principal emisor de remesas de la UE*.
<http://www.publico-es/412036/espana-es-el-principal-emisor-de-remesas-de-la-ue> (Letöltés: 2013. november 22.)
- Religión en España (2013): http://es.wikipedia.org/wiki/Religion_en_Espana (Letöltés: 2013. május 29.)
- Rodríguez, V., Paz, R., Lardiés, R. (2010): *La migración y el registro de los jubilados europeos en España*.
http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/ari20-2010 (Letöltés: 2013. április 3.)
- Sahuquillo, M. (2007): La inmigración cambia el mapa religioso. *El País*, március 31.
http://www.elpais.com/diario/2007/03/31/sociedad/1175292002_850215.html (Letöltés: 2013. június 25.)
- Sánchez-Capitán, J. C., Mulas-Granados, C., Maroto, I. R., Candela, T. M. A. (2011): La contribución de la inmigración a la economía española (Evidencias y perspectivas de futuro) *Fundación Ideas. Informe*, Mayo. <http://www.fundacionideas.es/sites/default/files/pdf> (Letöltés: 2013. január 2.)
- Sevillano, J. (2013): *Evolución y análisis del número de Extranjeros en España*.
<http://www.javiersevillano.es/extranjeros.html> (Letöltés: 2013. április 23.)
- Solanes, Á. (2010): Un balance tras 25 años de leyes de extranjería en España 1985–2010. *Revista de Ministro del Trabajo e Inmigración*, 90., 77–101.
<http://libros-revistas-derecho.vlex.es/vid/balance-tras-leyes-extranjeria-302568262> (Letöltés: 2013. május 2.)
- Trayectorias laborales... (2011): <http://www.yumpu.com/es/document/view/10725205/trayectorias-laborales-de-los-inmigrantes-en-espana> (Letöltés: 2013. december 19.)
- Uno de cada... (2010): *Uno de cada cinco inmigrantes europeos en España es jubilado*. Levante el Mercantil Valenciano. <http://www.levante-emv.com> (Letöltés: 2013. június 12.)
- www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/teilm020.html (harmonizált munkanélküliségi ráta)
 (Letöltés: 2011. november 12.)
- www.ksh.hu/nemzetközi_adatok (foglalkoztatottság, munkanélküliség, bruttó hazai termék volumene)
 (Letöltés: 2013. június 6.)

TÉR ÉS TÁRSADALOM | *SPACE AND SOCIETY*